

NEKA RAZMATRANJA O TURISTIČKOJ REGIONALIZACIJI JUGOSLAVIJE
NA TEMELJU INDEKSA TURISTIČKE FUNKCIONALNOSTI

Zoran Klarić*

IZVLEČEK

UDK 911.6:796.5(497.1)

Analiziran je pojam turistične funkcionalnosti in glede na to so prikazane občine Jugoslavije. Okvirno so opredeljene glavne turistične regije Jugoslavije.

ABSTRACT

UDC 911.6:796.5(497.1)

SOME THOUGHTS ABOUT TOURISTIC REGIONALIZATION OF YUGOSLAVIA ON THE BASIS OF FUNCTIONAL TOURISTIC INDEX

The notion of touristic function is analysed and defined in the communes of Yugoslavia. The main touristic regions of Yugoslavia are also determined.

Uvod

Problemima regionalizacije posvećuje se u posljednje vrijeme sve veća pozornost, kako u našoj zemlji, tako i u svijetu. Uporedo s radovima na općoj regionalizaciji (uvjetno-homogenoj i nodalno-funkcionalnoj), javlja se i potreba za nekim specifičnim oblicima, gdje se posebno ističe problematika regionalizacije turističkih područja. Specifičnost turističke problematike proizlazi prvenstveno iz činjenice da se ispoljavanje turističkih aktivnosti u prostoru najčešće bitno razlikuje od rasprostiranja većine drugih oblika čovjekovog djelovanja.

U našoj zemlji osjeća se nedostatak radova o problemima regionalizacije turističkih područja Jugoslavije u cjelini. Posebice se ističe nedostatak istraživanja o pitanjima utvrđivanja preciznih kriterija za definiranje turističkih područja i turističkih mjesta kao osnovnih elemenata turističke regionalizacije.

Budići da ova problematika iziskuje veoma opsežno i dugotrajno istraživanje uz upotrebu mnoštva različitih indikatora, u ovom radu je raz-

* Mag., Institut za turizam, 41000 Zagreb, Braće Oreški 1.

matran samo jedan, ali po mnogim ocjenama najpouzdaniji pokazatelj relativne važnosti turizma u prostoru - indeks turističke funkcionalnosti.

Pojam indeksa turističke funkcionalnosti

Indeks turističke funkcionalnosti (Tf indeks) u Evropi je općenito prihvaćena mjera za utvrđivanje relativne važnosti turizma u određenom prostoru, a popularizirao ju je P. Defert 1967. godine. Prema Defertu, turistička funkcija nekog područja zasniva se na odnosu turista i domicilnog stanovništva, a izvodi se iz usporedbe broja ležajeva namijenjenih turistima i broja stanovnika istog područja po formuli (Pearce, 1979):

$$Tf \text{ indeks} = \frac{\text{broj komercijalnih ležaja} \times 100}{\text{broj stalnih stanovnika}}$$

Tf indeks izračunavan je za mnoge zemlje i regije kao što su Provence u Francuskoj, Colorado u SAD, Novi Zeland i neki otoci u Tihom oceanu, a u modificiranom obliku i za zajednicu Alpe-Jadran.

Iako su za utvrđivanje važnosti turizma na nekom prostoru značajni i neki drugi pokazatelji, u prvom redu broj turista i noćenja po stanovniku, postojanje turistički atraktivnih lokaliteta, te udio sektora ugostiteljstva i turizma u zaposlenosti i dohotku, odnos broja ležajeva i broja stanovnika ipak najbolje ukazuje na turistički značaj određenih prostornih cjelina.

Broj turista i broj noćenja podložan je čestim promjenama iz godine u godinu ovisno o kretanjima na turističkom tržištu, a javljaju se i problemi ocjene turističkog značaja vezani uz iskorištenost kapaciteta, prosječno trajanje boravka turista i sezonalnost. Tako je vrlo teško ocijeniti da li je turistički važniji neki vrlo posjećeni lokalitet koji ostvaruje relativno mali broj noćenja (npr. Plitvička jezera i Postojna), ili pak neki drugi lokalitet gdje relativno mali broj turista ostvaruje vrlo značajan

broj noćenja (turistička mjesta na jadranskim otocima). Visoka kvaliteta turističke ponude, dobra prometna dostupnost i obilje kulturno-zabavnih i sportskih sadržaja omogućuju isto tako znatno veću iskorištenost kapaciteta, a tako i broj ostvarenih noćenja i dohotka od turizma na nekom relativno manje atraktivnom turističkom lokalitetu, i obratno.

Postojanje turistički atraktivnih lokaliteta utvrđuje se najčešće na temelju ocjena od strane pojedinaca, čime je objektivnost znatno smanjena. Udio sektora ugostiteljstva i turizma u zaposlenosti i dohotku je kao pokazatelj važnosti turizma određenog područja također vrlo problematičan zbog postojećih razlika u općem stupnju razvijenosti. Taj udio je u prosjeku relativno znatno viši u općenito nerazvijenim područjima, a niži u razvijenim. Tako je npr. udio sektora ugostiteljstva i turizma u ukupnoj zaposlenosti i dohotku SR Slovenije više nego dvostruko niži od istog udjela u SR Crnoj Gori, unatoč činjenici da je po broju noćenja SR Slovenija neznatno slabija, a po broju turista, iskorištenosti kapaciteta i ostvarenom ukupnom dohotku u turizmu i ugostiteljstvu po stanovniku znatno jača od SR Crne Gore. Indeksu turističke funkcionalnosti, odnosno korištenju odnosa broja ležajeva i broja stanovnika kao pokazatelja turističke važnosti također bi se mogle uputiti određene zamjerke. One u prvom redu proizlaze iz činjenice da broj turističkih ležajeva često ovisi i o nizu vanjskih faktora - interesu društveno-političke zajednice određenog prostora, financijskim mogućnostima, a česti su i problemi vezani uz statističko utvrđivanje broja ležajeva.

Potrebno je posebno napomenuti da iako odnos broja ležajeva u osnovnim smještajnim kapacitetima (hotelima i sl.), kampovima i privatnom smještaju treba ponegdje zasebno promatrati, za opću ocjenu turističkog značaja određene prostorne cjeline diverzifikacija nije nužna. Visok udio privatnog smještaja i kampova ne znači manju turističku važnost u odnosu na neko drugo područje s velikim udjelom osnovnih smještajnih kapaciteta, nego najčešće nedostatak financijskih sredstava za izgradnju hotela i sličnih objekata.

Zbog toga se može općenito zaključiti da Tf indeks može poslužiti kao relativno dosta pouzdan pokazatelj značaja turizma na određenom prostoru. iz čega proizlazi da utvrđivanje njegove vrijednosti za općine Jugoslavije može pružiti mnogo korisnih spoznaja za proučavanje problema regionalizacije jugoslovenskog prostora.

Općine Jugoslavije prema indeksu turističke funkcionalnosti

Na kartama 1., 2. i 3. prikazan je indeks turističke funkcionalnosti po općinama Jugoslavije za 1971. i 1981. godinu i promjena indeksa za isto razdoblje. Analiza ovih karata, kao i analiza prethodno izračunatih vrijednosti Tf indeksa za pojedine općine zaslužila bi sigurno vrlo složenu i opširnu analizu, no zbog ograničenosti prostora predviđenog za ovaj rad, ovdje će se analizirati samo najzanimljivije pojedinosti.

Već iz sasvim letimičnog pogleda na karte može se primijetiti da se vrlo visoke vrijednosti Tf indeksa odnose isključivo na obalno područje, a veće vrijednosti u unutrašnjosti zemlje na međusobno izolirane krajeve, vezane prvenstveno uz lokalitete planinskog i liječilišnog turizma. Vrijednost Tf indeksa iznad 50,0 imale su 1981. godine isključivo primorske općine, 1971. godine osim njih još samo općina Vrnjačka Banja (54,8), s time da porast Tf indeksa od 1971. do 1981. godine za više od 20 bilježe također isključivo primorske općine (naročito na otocima), te općina Titova Korenica (Plitvička jezera), gdje je porast iznosio 35,9.

Tablica 1. Općine Jugoslavije s Tf indeksom većim od 100,0 1971. ili 1981. g.

Br.	Općina	Tf indeks		Razlika 1971/81
		1971.	1981.	
1.	Poreč	310,3	428,4	118,1
2.	Budva	323,6	337,2	13,6
3.	Makarska	254,6	315,6	61,0
4.	Cres - Lošinj	88,2	301,8	213,6
5.	Buje	173,7	264,7	91,0
6.	Rab	141,1	253,1	112,0
7.	Crikvenica	199,0	223,1	24,1
8.	Pag	63,8	211,4	147,6
9.	Krk	132,5	195,4	62,9
10.	Hvar	119,4	172,4	53,0
11.	Rovinj	115,6	163,7	48,1
12.	Biograd	124,3	161,1	36,8
13.	Herceg-Novi	109,8	127,0	17,2
14.	Ulčinj	68,8	112,6	43,8
15.	Piran	100,9	101,6	- 0,7

Izvor: SGJ 1972. i 1982.

U 1971. i 1981. godini daleko odskoču općine Poreč, Budva i Makarska, a po porastu općine Cres - Lošinj, Pag, Poreč i Rab. Tome bitno pridonosi relativno mali broj stanovnika i njihova koncentracija na obali, očito je da se radi o turistički najznačajnijim dijelovima naše obale. Porast vrijednosti Tf indeksa na jadranskim otocima zorno pokazuje povećan turistički značaj naših otoka u posljednje vrijeme, što se je odrazilo i na njihov opći prosperitet. Cres - Lošinj, Rab i Krk jedine su otočke općine koje su u razdoblju od 1971. do 1981. godine imale porast stanovnika, dobrim dijelom zahvaljujući upravo turizmu.

Pad Tf indeksa nekih dijelova Jugoslavije (posebice u SR Sloveniji) ne znači nužno pad turističkog značaja, nego je uglavnom posljedica uklanjanja nekih turističkih kapaciteta nižeg standarda (u ovom slučaju kamпова). Ova pojava je ujedno i glavna zamjerka Tf indeksu kao pokazatelju turističke važnosti za područje Jugoslavije, iz čega proizlazi nužnost razvijanja i drugih indikatora.

Određen utjecaj na vrijednost Tf indeksa ima svakako i kretanje broja stanovnika - znatnije povećanje stanovništva iziskuje i znatnije povećanje kapaciteta za smještaj u cilju zadržavanja, odnosno povećanja vrijednosti Tf indeksa. Upravo iz tog razloga je i kretanje indeksa od - 0,2 do 0,2 označeno kao stagnacija - ukoliko u nekoj općini nije bilo promjene u broju ležajeva od 1971. do 1981. godine, Tf indeks je najčešće neznatno opao zbog povećanja broja stanovnika.

Posebna situacija javlja se u slučaju velikih gradova, gdje su vrijednosti Tf indeksa relativno male zbog koncentracije stanovništva, unatoč velikom broju smještajnih jedinica. Valja ipak naglasiti da većina gradova ima vrijednost znatno veću od prosjeka jugoslavenskih općina, što potvrđuje njihov turistički značaj. Svi jugoslavenski gradovi s više od 100.000 stanovnika osim Banja Luke i Prištine imaju tako Tf indeks veći od 1,0, koji je 1981. godine posjedovalo samo 30 % jugoslavenskih općina.

Tablica 2. Općine Jugoslavije prema iznosu Tf indeksa 1971. i 1981. g.*

Vrijednost Tf indeksa	1971.		1981.	
	broj općina	%	broj općina	%
0,0 - 0,2	223	45,9	154	31,6
0,2 - 0,5	96	19,7	82	16,8
0,5 - 1,0	46	9,5	100	10,6
1,0 - 2,0	34	7,0	47	9,7
2,0 - 5,0	31	6,4	45	9,3
5,0 - 50,0	37	7,6	32	6,7
50,0 i više	19	3,9	26	5,3
Ukupno	486	100,0	486	100,0

Izvor: SGJ 1972. i 1982.

* Ukoliko se neko veće gradsko naselje rasprostire na teritoriju više općina, te općine se na ovom mjestu tretiraju kao jedna općina - to se odnosi na 5 gradskih općina Ljubljane, 10 Zagreba, 5 Sarajeva, 10 Beograda i 5 Skopja. Isto se odnosi i na 6 općina Maribora, 7 Novog Sada i 3 Splitska formiranih nakon 1981. godine (u slučaju Maribora uključene su i općine Pesnica i Ruše, a u slučaju Novog Sada općine Petrovaradin i Sremski Karlovci za koje nije bilo odvojenih podataka, iako te općine ne obuhvaćaju dijelove grada Maribora, odnosno Novog Sada).

Od općeg povećanja Tf indeksa na cjelokupnom jugoslavenskom prostoru, možda je još značajnija spoznaja da je sve veći prostor naše zemlje pokriven smještajnim turističkim kapacitetima. To zorno potvrđuje podatak da su 1981. godine 332 općine od 486 ili 68,3 % imale Tf indeks veći od 0,2, nasuprot 1971. godini kada je takvih općina bilo svega 283 ili 54,1 %.

Okvirno određivanje glavnih turističkih regija Jugoslavije

Na temelju proučavanja indeksa turističke funkcionalnosti jugoslavenskih općina, na ovom su mjestu okvirno određene glavne turističke regije Jugoslavije. U skladu s prethodno navedenim ograničenjima, ovo određivanje ne treba shvatiti kao čvrsto definiranu podjelu, nego samo kao mali prilog u cilju boljeg poznavanja problematike turističke regionalizacije Jugoslavije.

Prema "Turističkoj geografiji", prostor Jugoslavije dijeli se na tri osnovna turistička područja - jadransko, planinsko i panonsko-peripanonsko (Blazević, 1979). Kao najvažnije se izdvaja jadransko područje i ono se dalje dijeli na sedam uži turističkih područja - Koprsko primorje (glavni centar Portorož), Istru (Umag, Poreč, Rovinj, Pula, Rabac), Kvarner (Opatija, Mali Lošinj, Crikvenica, Rab), Sjevernu Dalmaciju (Zadar, Biograd, Vodice, Primošten), Srednju Dalmaciju (Split, Hvar, Baška Voda, Makarska), Južnu Dalmaciju (Dubrovnik, Cavtat, Korčula) i Crnogorsko primorje (Herceg-Novi, Budva, Sutomore, Ulcinj). Južnodalmatinskom turističkom području geografski pripada i Neum u sastavu SR Bosne i Hercegovine.

Za razliku od jadranskog turističkog područja koje se dosta jasno izdvaja i kojeg je lako podijeliti na uža, danas općenito prihvaćena turistička područja, s planinskim i panonsko-peripanonskim turističkim područjem je situacija znatno složenija. Njihovom preciznijem raščlanjivanju mogao bi znatno pripomoći upravo indeks turističke funkcionalnosti.

Prema Tf indeksu, kao glavna turistička područja planinskog prostora Jugoslavije izdvajaju se Alpsko područje u SR Sloveniji (Julijske i Savinjske Alpe, Karavanke i Pohorje), Górski Kotar i Lika u SR Hrvatskoj, Srednjobosansko područje u SR Bosni i Hercegovini (Vlašić, Bjelašnica, Jahorina), te planinsko područje Jugozapadne Srbije i Crne Gore (Zlatibor, Maljen, Kopaonik, Durmitor). U svim ovim krajevima prevladavaju zimsko-sportska turistička središta (Bovec, Kranjska Gora, Jezersko, Jahorina, Zlatibor, Divčibare, Kopaonik, Žabljak), ali ima i mnogo mjesta koja privlače turiste ljepotom pejzaža i osobitostima krškog reljefa (Postojna, Bled, Bohinj, Plitvička jezera, kanjon Tare i Drine).

Kao specifično planinsko turističko područje izdvaja se Zapadna Makedonija s Ohridskim i Prespanskim jezerom. Izvan ovih glavnih turističkih područja posebno se izdvajaju i neki odvojeni turistički centri kao što su npr. Kupres u SR Bosni i Hercegovini ili Kruševo u SR Makedoniji.

Glavno turističko obilježje panonsko-peripanonskom prostoru daju lječilišta i toplice. Zbog toga je u ovom razmatranju panonsko-peripanonskom turističkom području pridružen i predalpski prostor SR Slovenije, čiju turističku ponudu zastupaju najvećim dijelom upravo toplice - Dobrna, Dolenjske Toplice, Čatež, Rogaška Slatina, Radenci. Na predalpski prostor SR Slovenije nastavlja se područje Sjeverozapadne Hrvatske u kojem se kao turistička mjesta također ističu lječilišta i toplice - Tuheljske, Krapinske, Stubičke i Varaždinske Toplice, te Daruvar i Lipik. Slična je situacija i u peripanonskoj Bosni gdje su glavna turistička središta banje Laktaši, Slatina i Teslić (Banja Vrućica).

Glavno područje lječilišnog turizma Jugoslavije je prostor peripanonske Srbije sa Banjom Koviljačom, Arandželovcem, Vrujcima, Ovčar Banjom, Mataruškom banjom, Vrnjačkom Banjom. Kao i u slučaju predalpskog prostora SR Slovenije, zbog prevladavanja lječilišnih lokaliteta u turističkoj ponudi panonsko-peripanonskom turističkom području može

se pridružiti i prostor Južnog pomoravlja i Istočne Srbije sa Vranjskom, Sijarinskom, Kuršumlijskom, Niškom, Brstovačkom i Soko Banjom. Od ostalih turističkih sadržaja panonsko-peripanonskog područja ističu se, slično planinskom području, neki specifični prirodno atraktivni lokaliteti, kao što su npr. Fruška Gora i Džerdap.

Lokaliteti koji turiste privlače uglavnom zahvaljujući kulturno-povijesnim znamenitostima vezani su ponajviše uz veće gradove, kojih ima u svim turističkim područjima. Jače se ističu ipak samo glavni gradovi SR i SAP a osim njih još i Mostar i Jajce. Kulturno-povijesne znamenitosti su međutim vrlo često u kombinaciji s prirodnim turističkim atraktivnostima, osobito u slučaju primorskih turističkih središta (Pula, Zadar, Split, Dubrovnik), dok se kod planinskih turističkih središta naročito ističe Sarajevo. Naši najveći gradovi, osobito Beograd i Zagreb, u velikoj mjeri privlače turiste i zbog svog upravnog, privrednog i prometnog značaja.

Bez obzira na opravdanost ovakve regionalizacije, valja naglasiti da je svaka turistička regionalizacija, slično kao i nodalno-funkcionalna, podložna promjenama kroz određena vremenska razdoblja. To se posebno ogleda kroz mogućnost otvaranja novih, zasad nedovoljno afirmiranih turističkih područja, kao što su npr. zapadnobosanski planinski prostor ili područje SAP Kosovo. Česti su također i slučajevi preklapanja različitih oblika turizma - primjer su lječilišni centri u planinskom turističkom području (Ilidža kod Sarajeva i Debarska banja u Zapadnoj Makedoniji) ili pak zimsko-sportski centri u peripanonskom području (Medvednica).

Literatura i izvori:

- Blažević, I., Pepeonik, Z., 1979, Turistička Geografija. Školska knjiga, Zagreb.
Novosel-Zić, P., 1986, O nekim kriterijima izdvajanja turističkih naselja otoka Krka. Geografski glasnik 48, Zagreb.

- Pearce, D., 1979, Towards a Geography of Tourism. Annals of Tourism Research. Volume VI, 3, University of Wisconsin - Stout.
- Pepeonik, Z., 1983, Prostorni raspored i osnovne značajke stambenih objekata za odmor i rekreaciju u SR Hrvatskoj. Geografski glasnik 45, Zagreb.
- Rogić, V., 1984, Jednostavnost i fleksibilnost koncepta nodalno-funkcionalne diferencijacije SR Hrvatske. Geografski glasnik 46, Zagreb.
- Schmidhauser, H. P., 1973, Nettoreisenintensität, Bruttoreisenintensität und Reisehäufigkeit. Festschrift zur Vollendung des 65. Lebensjahres von o. Prof. Dkfm. Dr. Paul Bernecker, Wien.
- Statistički godišnjak Jugoslavije 1972. i 1982., Beograd 1972. i 1982.
- Statistički bilten Turizam 1982, Beograd 1985.

SOME THOUGHTS ABOUT TOURISTIC REGIONALIZATION OF YUGOSLAVIA ON THE BASIS OF FUNCTIONAL TOURISTIC INDEX

This paper examines certain problems pertaining to tourism regionalization in Yugoslavia as it is illustrated by one of the most significant indicators - the tourist function index. The tourist function index (Tf index) is based on the juxtaposition of two populations - the visitors and the visited, and is derived by comparing the number of beds available to tourists in the area with the resident population of that area according to formula:

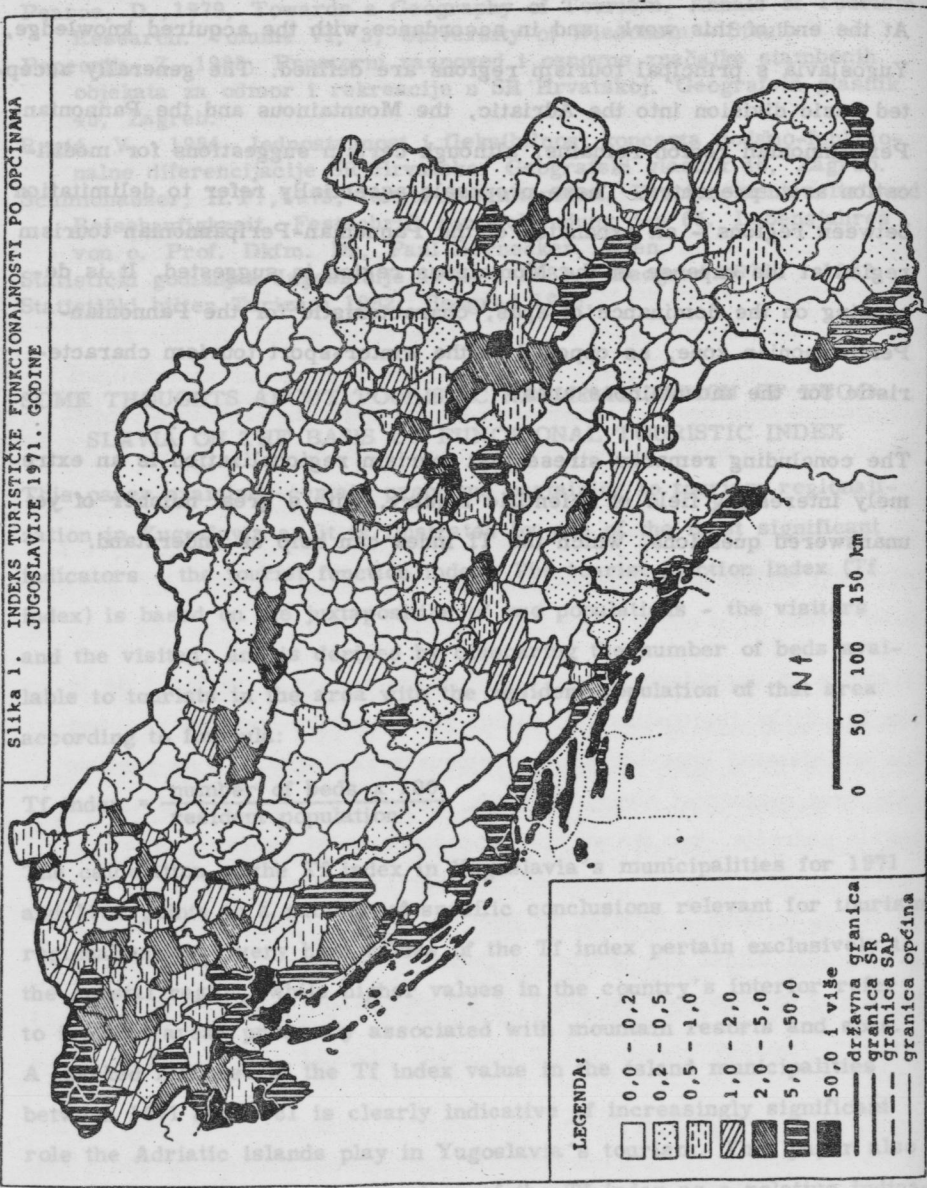
$$Tf \text{ index} = \frac{\text{number of beds} \times 100}{\text{resident population}}$$

The calculation of the Tf index in Yugoslavia's municipalities for 1971 and 1981 points to a number of specific conclusions relevant for tourism regionalization - very high values of the Tf index pertain exclusively to the coastal region, while higher values in the country's interior refer to isolated areas primarily associated with mountain resorts and spas. A marked increase of the Tf index value in the island municipalities between 1971 and 1981 is clearly indicative of increasingly significant role the Adriatic islands play in Yugoslavia's tourism. This paper also discusses some of the shortcomings of the Tf index as a relative indicator of the spatial importance of tourism, the result of which is a necessity of consulting other indicators as well.

At the end of this work, and in accordance with the acquired knowledge, Yugoslavia's principal tourism regions are defined. The generally accepted basic division into the Adriatic, the Mountainous and the Pannonian-Peripannonian region remains, although certain suggestions for modification are presented. These proposals essentially refer to delimitation between regions - an expansion of the Pannonian-Peripannonian tourism region at the expense of the Mountainous region is suggested. It is depending on the dominance of spas, characteristic for the Pannonian-Peripannonian zone, as opposed to the winter-sport tourism characteristic for the mountainous areas.

The concluding remarks stress that tourism regionalization is an extremely interesting field of scientific inquiry, with a great number of yet unanswered questions, which the Tf index can help us understand.

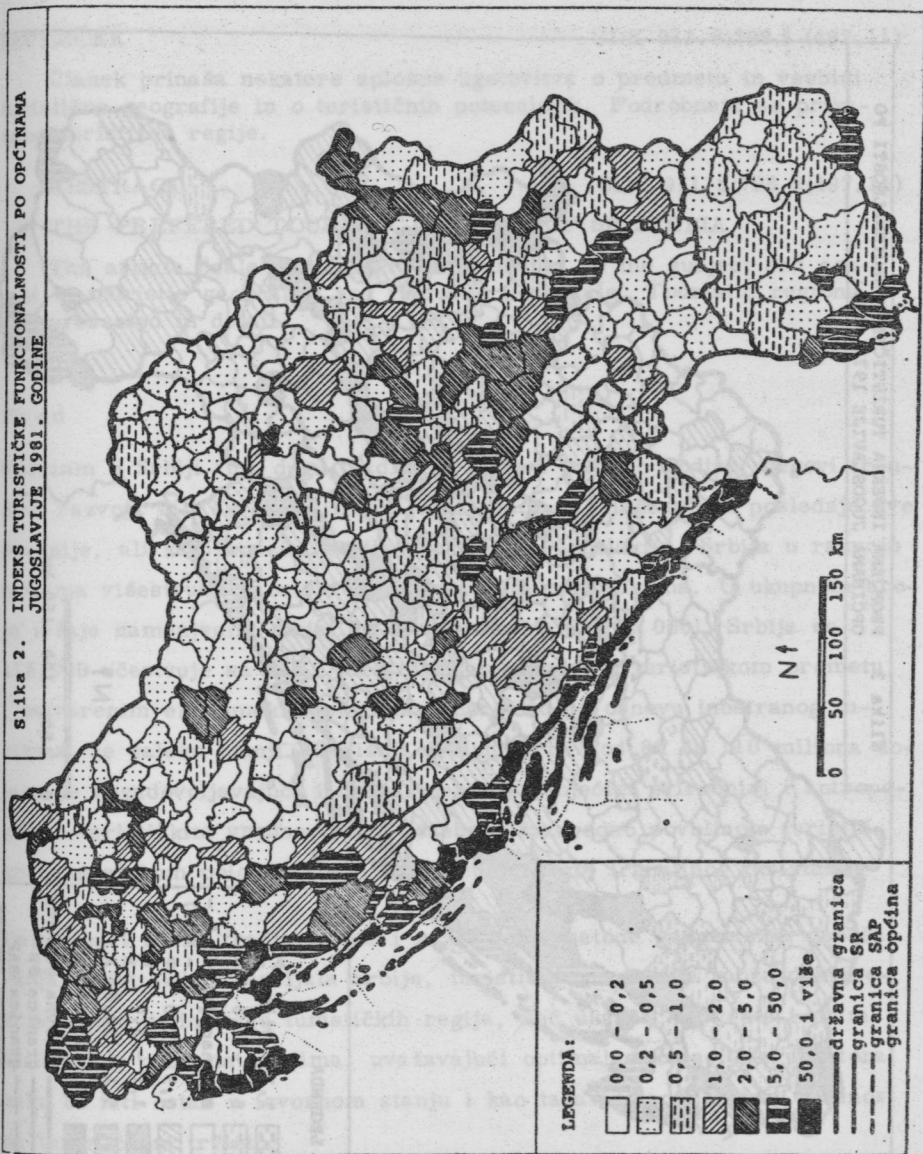
Slika 1. INDEKS TURISTIČKE FUNKCIONALNOSTI PO OPCIJAMA
JUGOSLAVIJE 1971. GODINE

PRIORITETNE TURISTIČKE REGIJE SRBIJE

Stevan M. Stanković

Slika 2. INDEKS TURISTIČKE FUNKCIONALNOSTI PO OPĆINAMA
JUGOSLAVIJE 1981. GODINE

Slika 3. PROMJENA INDEKSA TURISTIČKE FUNKCIONALNOSTI PO
OPĆINAMA JUGOSLAVIJE 1971.-1981.

